

**Bedömning av kulturmiljövärden
för detaljplan i Spiken, 2016.**

vänernuseet

Lidköpings kommun
Samhällsbyggnad

Bedömning av kulturmiljövärden i kulturmiljön i Spiken, Otterstad sn, inför detaljplan, inom Kulturhistoriska Riksintresseområdet Otterstad – Läckö.

Förutsättningar

Spiken är ursprungligen allmänning och fiskeläge för Bergs by. Genom skiften under 1800-talet kom platsen att bli gemensam för de tre byarna Berg, Torp och Ekebo.

Området ligger inom riksintresset på östra Kållandsö, KR 2-8.

I ÖP 2003, s. 49, Kommunens viljeinriktning finns följande skrivning: *Anpassa all bebyggelse inom riksintressena till de kulturhistoriska värdena så som de allmänt beskrivs i "Bygd i arv" och "Tidernas Lidköping"*.

Historisk utveckling

Platsen utvecklades allt mer till fiskeläge med specialiserade fiskare runt sekelskiftet 1900. Spiken var också skuthamn och vissa av de äldre husen var skepparbostäder, mycket bra ex är Västanås, Otterstad-Berg 2:15, byggt 1911. Generellt kan man säga att skutskepparna byggt och bebott de större husen.

När man närmar sig Spiken är kulturmiljön klart avläsbar i landskapet. Närmast Läckövägen ligger de två små bylägena Berg och Ekebo och någon km längre norr ut den tredje byn Torp, till vilka Spiken är knutet historiskt. Otterstad—Berg 2:26.

1. Det tidigare is- och redskapsmagasinet på Spiken kan beskrivas som själva hjärtat bland fiskets byggnader på platsen. Magasinet har starkt förändrats till dagens sjörestaurang. Men delvis är byggnaden ursprunglig och av stort upplevelsevärde. Omvandlingen startade 1984. På bilden syns de trädplantor som slagit rot i vassen.

när man passerar bebyggelsen i Torp, där den tidigare lanthandelns byggnader finns, kommer ett öppet åkerområde. Mitt på detta ligger fastigheten Solvik, Otterstad Torp 2:44 (längst i söder på planområdet). Åkermarken har endast bebyggts i enstaka fall, annars ligger bebyggelsen traditionellt i högre lägen runt om. Kulturmiljömässigt uppvisar det aktuella området en tydlig uppdelning av bebyggelsen.

Fiskeläget på Spikudden

Längst i norr är själva fiskeläget på Spikudden och söder där om fiskarnas bostadshus och tomter. Med ett avstånd till fiskeläget ligger hustomterna i en relativt tät miljö av bostads- och uthus. Bebyggelsen är framför allt från större delen av 1900-talet med några exempel från de senaste tio åren.

Det finns en lång historia, från 1960-talet och framåt, som har legat till grund för utvecklingen i Spiken hittills. I sin nuvarande form är Spiken ett resultat av ett flertal åtgärder från både stat, kommun och fiskerinäringen. Mest aktuellt här är arrendeaftalet från 1980 (förnyas var femte år, senast 2014), som bland annat reglerar drift och skötsel av hamnen.

I avtalet stadgas även utformningen av bodarnas exteriörer, bodarna omfattas inte på annat sätt. Avsteg från detta har gjorts i flera fall, bland annat vad gäller dörrar, där vita katalogdörrar satts in. I ett fall har en fiskebod fått en servering uppe på taket.

2. Nordgrens brygga, med väderskydd, utanför kajen med rökeriet.

Utvecklingen av bebyggelsen i fiskeläget har betytt att fisket har kunnat bedrivas på ett framgångsrikt sätt, vilket är förutsättningen för kulturmiljön på platsen. Förändringar gjordes först på 1980-talet, vilket gett två sidor av bebyggelsen på udden. Den östra är den moderna, mer storskaliga. Till de stora förändringarna på platsen, sedan den första ÖP gjordes, är den byggnad man först möter i fiskeläget, serviceanläggningen Fyren, öppnad 2005.

Flera fiskare har redan sålt sina bodar till olika verksamheter, som galleri och butik med innehåll som avviker från platsens traditionella näring. Priserna kan komma att bli höga (kanske är de det redan) då platsen är attraktiv för många människor.

Äldre kulturmiljö

Den västra sidan av fiskeläget på Spikudden behåller fortfarande karaktären från ca 1970. Denna sida av udden sammanhänger med restaurangbyggnaden, det tidigare ismagasinet som varit gemensamt för näringen. Byggnaden har traditionellt vasstak i dålig kondition. Miljön här avviker i mindre volym, bodar på plintar, andra placeringar och i en del fall högre lägen än på resten av udden.

3. Ismagasinet sett från väster. Innehåller idag förråd och utrymmen för restaurangen. Byggnaden är från tidigt 1900-tal. Ismagasinet upphörde på 1960.-talet, för att uppstå som del av sjörestaurangen.

Vid bryggan ligger Nordgrens tidigare rökeri kvar sedan ett 40-50-tal år i tämligen bevarat utseende. Här star-

4. Västra sidan på Spikudden har en äldre karaktär, med fiskebodar på traditionella lägen över gränsen för återkommande högvatten.

tade bl. a. rökningen av fisk i Spiken, som sedan blivit en specialitet. Nordgrens får räknas som en av de främsta entreprenörerna på platsen. Familjen driver idag restaurang Sjöboden i ismagasinet, som fått en utbyggnad men den tidigare funktionen är avläsbar.

Bybildningen

Traditionellt har bostadshusen varit mindre vid fiskeläget på Spikudden. En del av dessa enkla hus i en våning finns fortfarande kvar. Ex. Ekebo 1:19 är typiskt i den småskaliga bebyggelsen, och har en typisk, lokal utformning. Volymerna är små och höjden låg. Variationen inom de begränsade ramar som funnits kan utläsas.

De exempel på ny bebyggelse, och om- och tillbyggnad av äldre, är inte alltid positiva. Några rena katalog-/typhus har uppförts i framskjutna lägen. Där är antingen eller, alt. både och, volymen för stor, färgsättningen

avvikande och i stil bryter de starkt av mot platsens karaktär. Vad gäller om- och tillbyggnad så har något äldre hus fått ett avvikande fönsterparti på andra våning, som starkt avviker både från husets karaktär liksom miljöns.

5. Nordgrens fiskrökeri på västra sidan, med rökeribyggnaden, bryggan och den överbyggda lastkajen är av stort värde historiskt och utvecklingsmässigt på platsen. Stig Nordgren var först att starta rökeri här. Foto: Björn Olsson, 2012.

Bärande karaktärer i området

Det är de miljömässiga kvalitéerna som är det absolut viktigaste för bostadsbebyggelsen på Spiken. Området har en mycket känslig och småskalig karaktär, som bildar ett av de mest värdefulla och attraktiva kvalitéerna. Fiskelägets kulturmiljövärden sammanhänger intimt med fiskets utveckling på platsen. Med mindre möjlighet för fiskare att köpa bodar på Spikudden blir platsen mer av ett allmänt besöksmål, som det finns många av. Bebyggelsen riskerar också att förändras i takt med att andra verksamheter etableras. Viktigt är att exteriören på bodarna behålls i det enkla skick de har idag, med likfärgade sadeltak av korrugerad plåt, ”så lik lertegel som möjligt”. Fasad i stående träpanel målad faluröd. Dörrar och fönster ska ha en enkel utformning, fönster och foder vita. Utformningen av bodarna är angiven i avtalet (*Stadsarkitekten, januari 1980*).

6. Exempel på enkla dörrar i fiskebodarna, som stämmer väl överens med de regler som upprättades på 1980-talet.

Den västra sidan av Spikudden har en värdefull karaktär med flera funktioner och byggnader, viktiga för att kunna uppleva utvecklingen av fiskeläget. Viktigt är att, i samråd med fastighetsägare, komma fram till hur vård och bevarande ska lösas. Mest angeläget är att restaurera vasstaket på det tidigare ismagasinet. Vasstak tillhör ett av de mest karaktäristiska taktäckningsmaterialen på Källand och Källandsö.

Det är viktigt att planera ny bebyggelse i traditionella lägen, på de högre områden som omger åkermarken. Bebyggelsens placering berättar om den historiska markanvändningen. Kontinuiteten i bebyggelsens utveckling, utifrån ekonomi, material, färg och lokal anpassning ska klart framgå i planen. Avgränsningen i bebyggelsegrupper, åtskilda av åkermark är viktig att behålla som miljöskapande element. Här går att utläsa en succesiv framväxt i, framför allt, 1900-talets bebyggelse.

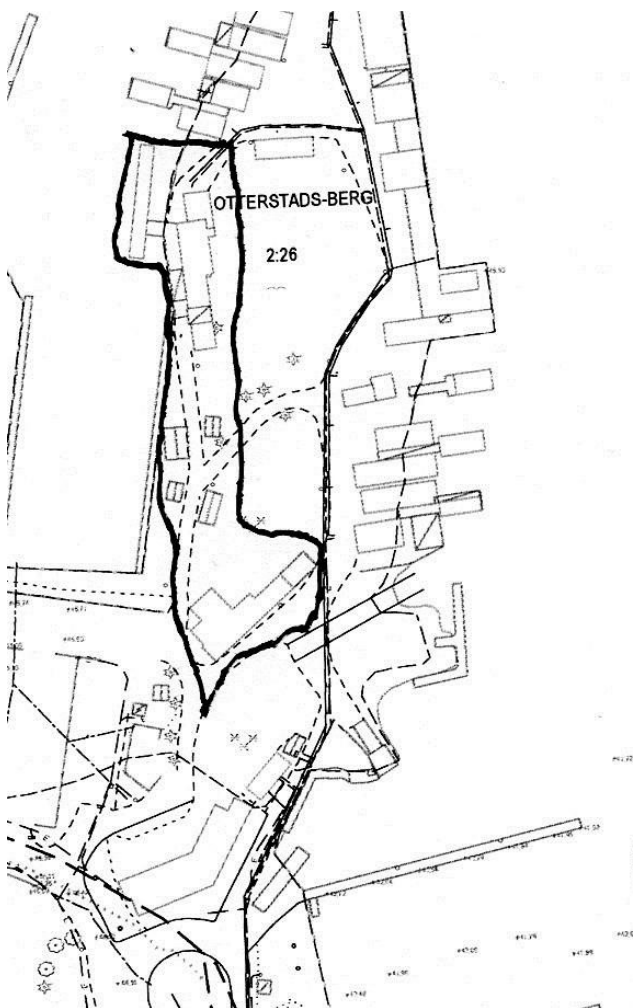
Säkerställande av kultur- miljövärden

- Utpekad bebyggelse av lokal, traditionell typ måste ges ett starkt skydd. Gäller både fiskeläget och bostadsbebyggelsen.
- Klara anvisningar är nödvändiga vid framtida byggnation i planområdet.

Ekebo 1:19, t v, och 1:5, t h. Husen speciellt på denna sidan Spikenvägen ligger på tomter mellan bergknallarna.

- Vaksamhet måste finnas för de nya utmaningar som möter i samband med att verksamheten förändras i fiskeläget.

- Området bör ingå i en fördjupad dokumentation av kulturmiljön på Kållandsö.

Karta över Spiken. Det område som föreslås för skyddsåtgärder har ringats in med en kraftigare linje.

Förslag till skyddsåtgärder

Fastigheten Otterstad-Berg 2:26, Spikens fiskeläge

- Den västra delen av längan med restaurangen var tidigare ismagasin för fiskarna på Spikudden. Den är tämligen oförändrad och bör få rivningsförbud tills en dokumentation av val av teknik och material i byggnaden. Till värdet hör, vid första påseendet, den enkla locklistpanelen och vasstaket. Den östra delen, det tidigare redskapsmagasinet, är starkt förändrat sedan början av 1980-talet. Viktigt är att den enkla karaktären behålls. Bild 1 och 3.
- Västra sidan (Nordgrens), av fiskeläget, bör få ett starkt skydd vad gäller byggnadernas placering, volym, byggteknik och material. I samråd med fastighetsägare söka hitta en modell för att bibehålla karaktären på denna del av Spikudden, som är en viktig länk i utvecklingen av dagens fiskeläge. Samma värden ska gälla som för ismagasinet, som troligen är förebild till de nyare fiskebodar som

uppfördes på 1980-talet. Enkel locklistpanel och enkla sadeltak, utan kupor. Bild 4 och 5.

Bidrag till antikvariska kostnader, för renovering av t. ex. vasstak, kan sökas från länsstyrelsen.

- Den modernare delen av fiskeläget bör utvecklas enligt de bestämmelser som finns. Bebyggelsen från 1980-talet har redan idag ett stort, upplevelse-, symbol- och kulturhistoriskt värde. Värdena är mycket starkt beroende av verksamheten på platsen. De stora förändringar som en takrestaurang innebär ska undvikas i framtiden. Bild 6.

Fastigheterna Ekebo 1:5, 1:6, 1:12, 1:16, 1:19, Otterstad-Berg 2:14, 8:1 och 8:2. Otterstad-Låkäälle 1:36.

- Bebyggelsen ger en god bild av hur fiskarna byggt sina hus i anslutning till fiskeläget, med oregelbundna och naturanpassade tomter.

Bibehållen tomtstruktur är av största vikt för upplevelsen av området.

Eventuell ny- och ombyggnation i området anpassas till de skyddade byggnaderna och den lokala traditionen, vad gäller volymer, färgsättning, tak och exteriörer i allmänhet.

Uthus och ekonomibyggnader hålls i en småskalig utformning, anpassad till existerande huvudbyggnader.

- Fastigheterna och området bör ges ett starkt skydd (q) i detaljplan. Undantaget byggnaderna på Otterstad-Låkäälle 1:36, nybyggt 1994 med en modernare, avvikande utformning..
- Stor varsamhet med ny-, om- och tillbyggnader i stort, i hela Spikens by.

Specifika värden

Ekebo 1:5, Elvhem

Byggår 1901.

- Skyddsvärd är den ursprungliga huskroppen med utbyggnaden från 1978, som gjorts på ett hänsynsfullt sätt, och trots förändringen är den ursprungliga byggnaden i stort bibehållen. Viktigt är att bibehålla takets utformning, inga takkupor eller andra ingrepp får göras. *Gäller samtliga markerade byggnader.* Fönstren med T-spröjs med fyra lufter ska bibehållas, liksom fasadens panel med profilerad locklist. Färgsättningen med vit fasad och blå detaljer, med en list över första fönsterraden, är viktig för upplevelse- och pedagogiskt värde. De äldre husen på Spiken har målats i färger som klart avviker mot den omgivande jordbruksbebyggelsen. *Gäller samtliga markerade byggnader.*

Ekebo 1:5., Elvhem. Byggår 1901. Utbyggt 1978. Trots förändringen är den ursprungliga byggnaden, t v, intakt.

Ekebo 1:6

Byggår mellan 1900 och 1910

- Värde hos byggnaden ligger i att trots de förändringar som gjorts har byggnadens karaktär bibehållits. Viktig är panelens variation i liggande, spontade bräder nertill och stående upptill.

Viktigt att behålla taket utan störande ombyggnad. Färgsättningen behålls i vitt med detaljer markerade i avvikande färg, som här engelskt rött, eller som andra skyddsvärda hus blått eller grått.

Ekebo 1:12, sett från vägen. Ett bra exempel på en något senare byggnad. I stort endast ny färgsättning efter 1981.

Byggnaderna och ska behållas. En dokumentation av omständigheterna kring byggnationen av Ekebo 1:12, liksom samtliga äldre byggnader, är önskvärd.

Ekebo 1:12, Vidsjö

Byggår 1935

- I Spiken finns flera liknande byggnader byggda på 1930- och 40-talen. De stora likheterna gör att det troligen rör sig om en lokal byggmästare som satt sin karaktär på en hustyp som var vanlig under tiden.

Värdefullt är det mansardtaket, balkongen och entrépartiet. Viktigt är att man undviker utbyggnader som stör intrycket från vägen. Annan utbyggnad måste underordnas husets karaktär.

Färgsättningen idag ansluter till de övriga skyddsvärda

Ekebo 1:16

Byggår 1954.

- Ursprungligen var fasaden putsad men har efter 1981 fått en locklistpanel. Vid eventuell ombyggnad bör denna återställas.

Värdefull är husets ursprungliga exteriör i övrigt.

Ekebo 1:16. T v baksidan. Huset ligger högt i området.

Ekebo 1:19, Nordvik. Byggt ca 1900. Efter 1981 har huset byggts till kraftigt men känsligt.

Ekebo 1:19, Nordvik

Byggår 1900.

- Värdefull är den ursprungliga karaktär byggnaden har. Utbyggnaden som gjorts har tagit vara på kvalitéerna.

Viktigt att ta vara på den omsorg om detaljerna som finns.

Till dessa hör den spontade panelen.

De spröjsade fönstren med sex lufter. Inga förändringar kan göras av tak eller husets volym.

Färgsättningen ska bibehållas, i vitt med markerade detaljer i avvikande färg.

De nämnda detaljerna är av görande för byggnadens värde.

Otterstad-Berg 2:14. Byggår ca 1940. Kan jämföras med Ekebo 1:12 och liknande bostadshus från samma tid i Spiken. Byggmästaren är enligt muntlig uppgift från orten.

Otterstad-Berg 2:14. Upp till sett söderifrån, nertill norr ifrån.

Otterstad-Berg 2:14

Fastigheten innehåller bostadshus med troligen samma byggmästare som Ekebo 1:12, men har strakt förändrats. Här finns flera uthus med större volymer än på intilliggande fastigheter.

Bostadshuset är möjligt av lokalhistoriskt intresse.

Över fastigheten går en samfällad väg, Otterstad-Berg S.6.

Otterstad-Berg 8:1

Byggnaden hör till de yngre i området.

En anpassning har gjorts vad gäller volym och enkelt utförande, som är viktigt att behålla.

Fasaden har en panel på förvandring.

Färgsättningen ansluter till områdets.

Otterstad-Berg 8:2 t h och nertill.

Otterstad-Berg 8:2

Byggår 1986, tillbyggt 1994.

- Bostadshuset är det senast byggda av de markerade, men har kvalitéer som bör uppmärksammas. I de allra flesta fall har en anpassning till miljön gjorts.

Värdefullt är husets låga profil och begränsade volym.

Färgsättningen ansluter väl men har samtidigt en egen variant.

Tillbyggnaderna 1994 har gjorts lika känsligt och samma bra spröjsade fönster som de ursprungliga.

Viktigt att behålla tak, volym och omsorgen om de detaljer som nämnts, i ett modernt hus med tradition.

Berg 8:2 i förgrunden, 8:1 i bakgrunden.

Källor:

- Bebyggelseinventering Lidköpings kommun, 1981-1983. Vänermuseum.
- Kulturmiljöinventering Lidköpings kommun 1989-1990. Vänermuseum.
- Bygd i arv. Vänermuseum, 1990.
- Fisket och fiskaren i Vänern. Vänermuseum, 2013.

